

Miskend talent

Vrouwen hebben minder vaak dan mannen een betaalde baan. Dat is in de meeste landen het geval, maar Nederland neemt hier een uitzonderingspositie in; lange tijd was de participatiegraad een van de laagste binnen de EU. Tegenwoordig valt Nederland op door het grote aantal in deeltijd werkende vrouwen.

De beperkte deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt is een macro-economisch probleem, omdat arbeid de basis vormt voor de heffing van belastingen en premies waaruit de collectieve goederen worden betaald. Daarnaast duidt lage participatie op het niet benutten van menselijk kapitaal. Ten slotte is niet-participatie van een (belangrijk) deel van de bevolking ook een maatschappelijk probleem, omdat deze groep financieel afhankelijk is en de ontplooiing mist die gepaard gaat met betaald werk.

Hoe komt het dat de arbeidsparticipatie van vrouwen in Nederland van oudsher en nog altijd laag is? In dit speciale themanummer over de arbeidsparticipatie van vrouwen worden de verschillende verklaringen die bij de lage participatie een rol spelen, behandeld. Een eerste verklaring is dat vrouwen minder verdienen dan mannen (zie Groot en Maassen van den Brink). Een van de oorzaken hiervan is dat vrouwen die kinderen krijgen, in hun leven een kortere periode betaald werk verrichten dan mannen. Dit maakt investeren in menselijk kapitaal minder rendabel, zowel voor de werkgever als voor de vrouw zelf. Daarbij heeft onderbreking van de loopbaan ook een negatieve invloed op de produktiviteit vanwege het gemis van werkervaring. Vrouwen kunnen dit nadeel beperken door de verzorging van kinderen te delen met de partner (als beiden in deeltijd werken) en/of gebruik te maken van kinderopvang. Maar hier beginnen de problemen. Deeltijdwerk wordt in veel functies nog altijd moeilijk geaccepteerd, met name van mannen. De beruchte verstarring van de Nederlandse arbeidsmarkt lijkt ook hier een rol te spelen. Bij gebruik van kinderopvang vormen de hoge kosten een belemmering. Die worden veroorzaakt doordat twee maal de hoge wig moet worden betaald: bij het eigen inkomen en bij de kosten voor de (arbeidsintensieve) kinderopvang.

Een andere reden voor de lage participatie kan liggen in een hoog reservatieloon van vrouwen. Dat wil zeggen dat de tijd die niet besteed wordt aan betaalde arbeid veel waard is in een andere aanwendingsrichting (opportunity cost). Betaalde arbeid concurreert met huishoudelijke produktie en/of de zorg voor kinderen. Ook hier speelt de wig, die de netto opbrengsten van betaalde arbeid verkleint, weer een rol. Dat vrouwen er in veel gevallen financieel weinig op vooruitgaan door te werken, wordt nog versterkt door het Nederlandse stelsel van belastingen en sociale zekerheid. Het kostwinnersbeginsel beoogt de rolverdeling waarbij één partner het huishouden doet en de ander full-time werkt.

Toch vormen financiële factoren alleen, zo blijkt uit de diverse artikelen, geen afdoende verklaring voor de lage participatiegraad van vrouwen in Nederland. Ook sociale en culturele factoren spelen een rol, in de vorm van normen en waarden die een samenleving in zich draagt. Zo bestaat er bij veel werkgevers, collega's en ondergeschikten nog altijd weerstand tegen vrouwen in een leidinggevende functie. Dit maakt dat vrouwen die hogerop willen zich vaak stoten aan een 'glazen plafond'. Waar vrouwen wel doordringen, kunnen de bestaande weerstanden ertoe leiden dat zij aan de top een lagere produktiviteit realiseren dan mannen, wat de bestaande vooroordelen weer bevestigt.

Een tweede factor is het arbeidsethos: in een samenleving kunnen sterke normen bestaan over de wenselijkheid van al dan niet werken (zie Vendrik). In Nederland is het lange tijd als teken van welvaart beschouwd wanneer een vrouw niet 'hoefde' te werken (zie Pott-Buter). Een dergelijke maatschappelijke norm heeft ook invloed op de individuele beleving: de waarde die gehecht wordt aan de financiële zelfstandigheid en de ontplooiing die met betaald werk bereikt kan worden.

Een derde punt van belang is de verdeling van huishoudelijk werk: waar man en vrouw beiden op de arbeidsmarkt actief zijn, blijkt de verdeling van het huishoudelijke werk en de kinderverzorging veelal ongelijk te zijn (zie Van Roijen). Full-time werkende vrouwen maken meestal meer uren in het huishouden, en houden daar in elk geval de verantwoordelijkheid voor. Daardoor blijft minder energie over voor een carrière buitenshuis.

Wat kan de overheid doen om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen? Allereerst moet worden onderkend dat de beslissing om al dan niet de arbeidsmarkt op te gaan uiteindelijk een individuele is. Wanneer deze rationeel tot stand komt en is gebaseerd op correcte (prijs)informatie, ligt overheidsingrijpen niet voor de hand. Wanneer echter sprake is van belemmeringen voor de individuele keuzevrijheid of factoren die het bereiken van een maatschappelijk optimum in de weg staan, kan er reden zijn voor interventie. In de financiële sfeer valt te denken aan het verkleinen van de dubbele wig bij gebruik van kinderopvang of het wegnemen van distorsies in het belasting- en sociale-zekerheidsstelsel. Maatschappelijke weerstanden kunnen worden beïnvloed door wetgeving en campagnes tegen discriminatie. Uitgangspunt van het beleid moet zijn dat keuzemogelijkheden worden bevorderd opdat ieder haar talenten kan ontplooiën en menselijk kapitaal zo goed mogelijk benutten.

E.S. Pelle